

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Hajdú Mihály: Magyar tulajdonnevek. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.
2. Hegedűs András: Legkedvesebb íróim. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1971.
3. Komáromi Gabriella: A gyermekkönyvek titkos kertje. Pannonica Kiadó, 1998.
4. Móra Ferenc: Daru utcától a Móra Ferenc utcáig. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1962.
5. Móra Ferenc: Furfangos Cintula. Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1953.
6. Móra Ferenc: A körtemuzsika. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1975.
7. Móra Ferenc: Titulász bankója. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1977.
8. Mórától Móráról. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979.
9. Kiss Antal: Személynevek használata novellákban. Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai II. Budapest–Miskolc, 1997.
10. Kovács Erika: Személynevek vizsgálata Németh László korai novelláiban. Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai II. Budapest–Miskolc, 1997.
11. Kovalovszky Miklós: Az irodalmi névadás. Budapest, 1934.

DR. BÓRA FERENC
ny. főiskolai tanár
Budapest

Sarolt – Géza fejedelem – István király a történelemtudomány tükrében

Sarolt

Vajk anyjának¹, első királyunk édesanyjának személyét több mint ezer év alatt sem tudta egyértelműen megrajzolni a történelemtudomány. A forrásanyagok két verziót erősítettek meg az idők folyamán. Az egyik a lengyel évkönyvekre épült, melyekben az olvasható, hogy Mjeskó fejedelemnek volt egy Adelhaid nevű megkeresztelkedett húga, aki a magyar Géza fejedelemhez ment férjhez, s a fejedelem a lengyel herceglány tanácsára tért át a keresztény hitre. A magyar források más állítottak. Anonymus szerint az erdélyi területek urának, „...Gyulának két leánya volt: egyiket Karoldnak, a másikat Saroltnak hívták.” A 14. századi krónikairódalomban Kálti Márk a következőket írta az erdélyi Gyuláról: „Volt neki egy Sarolt nevezetű gyönyörű szép leánya, akinek szépségéről sokáig beszéltek a tartománybeli vezérek; Belind, aki Kulán földjét bírta, oly tanácsot és segítséget adott Géza fejedelemnek, hogy ez vette el Saroltát törvényes feleségül.”² A Szent István-legenda szolgált alapul első királyunk anyjának megismerésében, melyben leírták, hogy István „Gyula leányától nemzette” Géza fejedelem. A bizonytalanságot Szeckfü László történész sem tudta eloszlatni, aki egy másik lengyel évkönyvre hivatkozott, melyben azt állították, hogy Adelhaid fiát – Istvánt – „az apostoli szék végzéséből koronázták Magyarország első királyává, s azután az első szent császár és bajor herceg hozzáadta hűgát feleségül.” Az első magyar uralkodót más források „Mjeskó unokaöccsének nevezték”. Hartvik győri püspök István királyról szóló legendájában egyértelművé tette, hogy Szent István apja Taksony fejedelem elsőszülött fia volt. „Az anya személye – úgy tűnik – feledésbe merült – írta Szeckfü László –, s ezt használták ki mind a lengyel írók, mind a magyar krónikások...” Sarolt személyiségvonásairól Thietmar merseburgi püspök szolgálatott értékes adatokat. Géza „felesége – szlávilul mondva Beleknegini, azaz Szépasszony – módfelett ivott, és katonásan ülte meg a lovat, s egy alkalommal, így kilovagolva, annyira fejébe szállt a harag, hogy megölt egy férfit. Illőbb lett volna, ha kezét nem vérrel szennyezi, hanem orsót pörget vele, és alázat zabolazza szertelen indulatát.”³ A korabeli keresztény értékeket képviselő merseburgi főpap Sarolt

nagy bűnének tartotta az emberölést, s megemlítette, hogy a családjáért élő asszony nem indulatos és kegyetlen, hanem az alázat motiválja cselekedeteit. Az idézetből kitűnik, hogy az egyház a második évezred fordulóján a keresztény értékrendnek megfelelően helytelenítette (elítélte) a pogány időkben fennmaradt gondolkodás- és cselekvésmódokat, s megkövetelte a hit parancsát: „Ne ölj!” A század püspök „Szépasszónynak” nevezte Saroltát, aki a pogány hitképzetek szerint egyszerre jelentett különleges szépségű asszonyt, s a boszorkány és a tündér tulajdonságaival – bajt okozó, férfire veszélyt hozó – női személyt. Erdélyben a Tejutat a „Szépasszony vásznának”, másutt „ördögsejtőnek”, „kísértetnek” s olyan női személyeknek nevezték, akik viharban és forgószélben táncolnak. Magyar nyelven a „szépasszony” áttételes jelentésben „kacér fiatalasszonyt” is jelent. A néprajzkutatók szerint a honfoglaló magyarok a rosszindulatú női démoni lányt szépasszónynak nevezték, aki rontást, halált hozhat a férfínépre.⁴ A néprajz a néphiedelmek keletkezésének okait, történetét is kutatja, s a kutatás eredményeit a história is figyelembe veszi, a nyelvészet pedig értékes információkat nyújt az ezer évvel ezelőtti múlt kutatásaiban. Az ősi magyar házassági szokásokban nemcsak a „Szép asszony” szerepel, hanem a menyét, meny, menyecske kifejezés is. A nyelvészek szerint a Sarolt női név (Sar-oldu) „fehér menyét” jelentésével bírt, akit nevének lefordítása után „fehér királynénak” (Beleknegini) neveztek. Hóman Bálint történész szerint saját kora Saroltot erős akaratú, uralkodó hajlamú, férfias természetű asszónynak tartotta, aki nem rendelkezett a keresztény hit által megkövetelt minden erénnyel. Tulajdonságai megegyeztek férje – Géza fejedelem – tulajdonságaival. Az írott források szerint Taksony másik fia – Mihály, Géza testvére – is „gyenge volt a hitben”, fiai és unokái is megrögzött pogányok maradtak még fél évszázaddal későbbben is.⁵ Szekfű László történész végkövetkeztetése ezek után a következőkben foglalható össze: „A Sarolt név etimológiája „fehér menyét”, így őt kell azonosítanunk Belekniginivel, Thietmár „Szépasszonyával”. Az elnevezés gyökere valószínűleg még az őstársadalomba nyúlik vissza, és a vérségi alapon összetartozó és magukat mitikus emberfeletti képességekkel felruházott, speciális állapotokban tanyázó ősöktől származtató totemisztikus nemzetségekkel egykorúnak kell tekintenünk. ... Meny, menyasszony, menyecske szavunk az ősi asszonyvásárlás szokásának emlékét őrzik, amikor az eladó leány vételárát prémekekben határozták meg. ... Végző konklúzióknak tehát, hogy Szent István anyjának egyedül az erdélyi Gyula leánya – Sarolt tekinthető. ...” (A mába mutató szokás, hogy a menyasszonyt a násznép vadászcapatként „kutatta” fel, s ragadta el.⁶) Több mint ezer év távlatából is manipulálnak érezzük Sarolt sárral dobálását. Erős, céltudatos, értékes asszony lehetett az az asszony, akinek családjában nevelődött első királyunk. A fiú – Szent István – erényei, nagysága anyját és apját is minősíti, s a kiváló minősítést ezer év története is alátámasztja.

Géza, a céltudatos fejedelem

Anonymus a „magyarok cselekedeteiről” írott művében Géza fejedelem szüleiről megállapította, hogy Zolta vezér a honfoglalást követően a kunok földjéről hozott Taksony nevezetű fiának feleséget. „Taksony vezérnek Gyejcsa nevű fia született – olvasható a gestában –, Magyarországnak ötödik vezére.”⁷ A Képes Krónika (1358) e fontos családi eseményről így ír: „Taksony pedig nemzette Gézát és Mihályt, Mihály meg nemzette Szár Lászlót és Vazult.”⁸ Pais Dezső a „Gyejesa” („Geysa”) név alapszavának a „Gyeü”, „Gyej” szavakat tartotta, melyekből a „Décse” helynév alakult ki. Szekfű László szerint a Géza név ősi, misztikus tartalmat hordozott, melynek jelentése „akinek a keblében nagyhatalmú szellemős lakik” („akit nagy hatalmú szellemős segít”). Géza, hercegi mivoltában, a Tiszántúl jelentős része felett uralkodott, Taksony nagyfejedelem halála után a nomád szokásjog szerint a szálláshelyeket özvegye örökölte, aki együtt élt kiskorú fiával, Mihállyal. A történészek a helynevekkel bizonyították, hogy Géza hatalomra jutása után nem vette birtokba a Vác és Bács közti – a Duna bal parti – szállásváltó helyeket. Egyetlen Décse helynév sem létesült ezen az útvonalon, viszont a Duna jobb partján – Pécsváradhoz közel – igénybe vette az új fejedelem a decsédi udvarházat, s „fel a Hont megyei Décsédig” nyúló területet. A nyugatra orientálódó ország fővárosául Géza nagyfejedelem Esztergomot választotta, ahová erős várat építtetett. Győrffy György az ország fővárosáról így ír: „Feltehetően a várhegy legmagasabb pontján állította fel Géza püspöke az „Úr keresztjét”, jelezve vele, hogy immár nem bálványokat, hanem Krisztust, azaz a Kereszt urat illeti a legmagasabb tisztelet. ... Géza az esztergomi székhelyet metsző észak-déli útról kiindulva hódoltatta, szövetségesei támogatásával, a nyugati és keleti országrészeket.

Mihály a hetvenes években mint gyermek megmaradt apja partvonalán, mely egybeesett a Zolta-ág Duna-balparti szállásváltó útjával is.” Géza sokkal fiatalabb öccse – Mihály – 980 körüli időszakban bolgár hercegnőt vett feleségül, akitől Vazul és Szár László nevezetű fiai születtek, azonban korán meghalhatott, mert a későbbi krónikák több információt nem őriztek meg róla. Fiai keresztneve arról ad az utókornak információt, hogy felesége révén birtokain a görög vallási orientáció érvényesült. A Vazul név a Vaszili névből, a László a Vladiszlávból alakult magyar hangzású névvé. Az Árpádház fejedelmi családjában a kettősség vallási szempontból egyértelműen kimutatható. Géza politikai törekvése a nyugalattal kialakítandó békés viszony megteremtésére irányult, s külpolitikáját – Győrffy György szavaival élve – „a háborúság olyan mérvű kerülése jellemzi, ami a maga korában páratlan-nak mondható.” Géza és Mihály közötti vallási különbség területi elkülönüléssel járt. Géza fejedelelem a Duna jobb partján nyugat irányába orientálódott, Mihály a görög kapcsolatokat igyekezett kiépíteni. Krónikákban nem maradtak fenn, de a korai legendák felvillantották Géza fejedelem küzdelmét a feudális-keresztény állam kialakításáért. A legendák tényei módosítják a Géza fejedelemről ezer év alatt kialakult képet. A „nagy legendában” olvasható: „Volt akkor egy Géza nevű fejedelem, ... minthogy Jézusban is hitt, hatalmaskodva bánt az övéivel, de irtó módon s bőkezűen az idegenekkel, kiváltképpen a keresztényekkel; ámbár belesüppedt a pogány életmódba, mégis, a lelki kegyelem fényének közeledtére, figyelmesen kezdett tárgyalni a körös-körül fekvő valamennyi szomszédos tartománnyal a békéről. ... Ezenfelül elrendelte, hogy a többi keresztényt, ki királyságába be akart lépni, a vendégbarátság és a biztonság kegyében részeltessék.”⁹ A legendából meg tudható, hogy Géza fejedelem „háza népével együtt hitt és megkeresztelkedett.” Nyilvánosan fogadalmat tett, hogy a hatalma alá tartozó alattvalóit a keresztény hit szolgálatába állítja. A keresztény papokkal és szerzetesekkel jó kapcsolatot alakított ki, térítő és hitéleti tevékenységükhöz megteremtette a feltételeket. A „nagylegenda” arról is szól, hogy az „igaz hit keblében a kereszténység kicsírázott”. A magyar történetírás Géza koráról nem rendelkezik krónikába foglalt tényekkel, a legenda viszont egyértelműen megfogalmazta, hogy a Koppány-lázadás előtt „igen sok gondot okozott neki a lázadók megzabolázása, a szentségtörő szokások lerontása.” Az Árpád-kori legendák írói valós, élő személyek voltak. A kor személyiségeiről írt történetek azzal a szándékkal készültek, hogy az utókornak információkat adjanak az elődökről. Géza fejedelem békepolitikájáról, a korai kereszténység ellenzékével folytatott harcokról kaphatunk forrásértékű tényeket, ha – Érszegi Géza szavaival élve – „az egykori valóság igaz megvallására készíthetjük legendáinkat és az Intelmeket, s szereplőik beillesztését történelmünk folyamatába.”¹⁰

Géza fejedelemről a legendák alapján megállapítható, hogy keresztény uralkodó volt, aki a keresztény papokat, a katolikus hitre áttérteket részesítette előnyben. A pogány életmódot nehezen tudta elhagyni, de minden intézkedésével a kereszténység Kárpát-medencei meggyökeresedésén fáradozott. A keresztény állam kialakításában azonban – krónikákból nem ismert – ellenzőivel (ellenégeivel) kellett leszámolnia, mely egyrészt belső fegyveres harcot jelentett, másrészt a keresztény értékek elfogadtatását és a pogány szokások elhagyását. Ellenfeleivel könyörtelenül elbánt, hiszen átszervezte „fegyveres kíséretét”, modernizálta a fegyvereket és a hadviselést. Megteremtette a diplomáciai kapcsolatot a szomszéd keresztény vált országokkal. Beszüntette a kalandozásokat, a szomszéd népek állandó fenyegetését, s biztonságossá tette a magyar törzsek életét. Ehhez „hatalomra”, kemény szankcionálásra, ahogyan a legenda írja, „hatalmaskodó bánásmódra” volt szüksége. Legalább ilyen intézkedéseket követelt meg a szokások lerombolása, a pogány hitvilágból származó babonák megszüntetése. Bármilyen kéréseket hozott, sem ő, sem utódai nem tudták az ősi hiedelmeket és hagyományokat felszámolni.

Első királyunk

Bizonyított történelmi tény, hogy Géza uralkodása idején túlnyomó részt a görög szerzetesek térítették a Kárpát-medencében. A görög egyház Oroszlánoson, Veszprémben, Szávaszentdemeteren nagybirtokkal rendelkezett. A nagyfejedelem felesége – Sarolt – is a görög egyház rituáléja szerint gyakorolta a hitéletet. A bizánci egyház aktív tevékenységének bizonyítékai a keleti szentek kultu-

szát ápoló falvak, templomok létrehozása (Szent-Miklós, Szentiván, Pentele, Szentmihály, Kozma és Damján, Szent-György).¹¹

Az ősi hagyományok, pogány kori szokások Géza uralkodása alatt a tiltások és szankciók el-lenére tovább éltek. A fejedelmi házaspár sem tudta gondolkodásából kitörölni, cselekedeteiből elhagyni a régi-ősi hiedelmek mindegyikét. A történészek szerint valamikor 969–975-ig terjedő időszakaszban jött a világra Géza és Sarolt gyermeke, Vajk. A Hartvik püspök által írt legenda szerint Sarolt álmában megjelent István, az első keresztény vértanú, aki közölte a leendő anyával, hogy fia fog születni, s akinek „először jár korona”. Esztergom városában született a fejedelem istentől megjövendőlt fia, s már gyermekkorában teljességgel átította a grammatika tudománya” – olvasható a legendában. „Nőtt a gyermek gyámoltíva a gondos nevelésben, a kisedévek elmúltával, miután a serdülőkör első lépcsőfokán átlépett, apja összehívta Magyarország főembereit és az utá-nuk következő rendet; a közös tárgyalás tanácsa szerint fiát, Istvánt a nép élére állította, hogy ural-kodjék őutána.”¹² A szülők gondos nevelése következtében István 997-től elnyerte a fejedelmi széket, majd 1000 karácsonyán vagy 1001. január 1-jén Magyarország királyává koronázták.

Első királyunk államalapító tevékenységének előzményeit és eredményeit Hóman Bálint tör-ténész a következőkben összegezte: „Politikája szerves folytatása volt az elődökének. A nyugati tájékozódás voltaképpen Árpáddal kezdődik, s már Géza idején tudatossá és állandó jellegűvé lett. A központi hatalom kiépítésében mégis István volt a keresztény nyugati politika és a királyi hatalom igazi megalapítója. ... Működését a Krisztusi igazságba és a magyar jövőbe vetett rendületlen hit és bizalom, a keresztény erkölcsi eszmények és szellemi értékek meggyőződéses tisztelete hatotta át.” Európai műveltséggel rendelkezett. Megalkotta a megye- és egyházmegye-rendszert. Minden ízében konstruktív és realpolitikus volt, aki az ország problémáit folyamatosan felismerte, valóságérzete elősegítette, hogy mérlegeléseiben és döntéseiben ne tévedjen. Átfogó érdeklődéssel, kritikával, mély felelősséggel, hivatástudattal, alkotóképességgel rendelkezett. Kiváló emberi tulajdonságok-kal, család- és népszerűtetével, uralkodói képességeivel elérte, hogy „nemcsak saját korának, hanem minden idők legnagyobb magyar államférfiává vált.”¹³

JEGYZETEK

1. Szekfű László: Szent István családja. Az államalapító. Zrínyi Katonai K. Bp., 1988., 17-42. o.
2. Kálti Márk: Chronicon pictum cronica de gestis Hungarorum (1318). Magyar Helikon K., Bp., 1959., 79. o.
3. Szekfű L. i. m. 20-23., 27. o.
4. Dömötör Tekla: A magyar nép hiedelemvilága. Corvina K., Bp., 1981. 87-89. o.
5. Hóman Bálint: Szent István. Szent István Társulat Kiadása, Kairosz K., Győr, 1998., 96-97. o.
6. Szekfű L. i. m. 23-24., 26-27. o.
7. Anonymus Gesta Hungarorum (III. Béla király jegyzője) (Hasonmás kiadás). Magyar Helikon K., Bp., 1977., 132. o.
8. Kálti M. i. m. 91., 149. o.
9. Györffy György: István király és műve. Gondolat K., Bp., 1977., 97., 99., 91. o.
10. Árpád-kori legendák és intelmek. Szépirodalmi K., Bp., 1983. A bevezetőt Érszegi Géza írta. 10-12., 23-24. o.
11. Bakay Kornél: A magyar államalapítás. Gondolat K. Bp., 1978. 137. o.
12. Szent István legendája Hartvik püspöktől. Árpád-kori legendák. i. m. 36. o.
13. Hóman B. i. m. 147-149. o.

IRODALOM

1. Anonymus Gesta Hungarorum. Magyar Helikon K. (hasonmás kiadás). Bp., 1977.
2. Árpád-kori legendák és intelmek. Szépirodalmi K., Bp., 1983. (Érszegi Géza bevezetőjével)
3. Bakay Kornél: A magyar államalapítás. Gondolat K., Bp., 1978.
4. Dömötör Tekla: A magyar nép hiedelemvilága. Corvina K., Bp., 1981.
5. Györffy György: István Király és műve. Gondolat K., Bp., 1977.
6. Hóman Bálint: Szent István. Kairosz K., Győr. 1998.
7. Kálti Márk: Chronicon pictum cronica de gestis Hungarorum. Magyar Helikon K., Bp., 1959.
8. Kristó Gyula: A tizenegyedik század története. Pannonica K., Bp., 1999.
9. Kristó Gyula: Tanulmányok az Árpád-korról. Magvető K., Bp., 1983.
10. Szekfű László: Szent István családja. Az államalapító. Zrínyi Katonai K., Bp., 1988.